

MAKAM VE USÛL BAKIMINDAN DÂRÜ'L-ELHÂN HALK MÜZİĞİ ESERLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali KALKAN

Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi

Özet: Bu çalışma Dârü'l-Elhân döneminde derlenen 678 halk müziği eserlerin makam ve usûl analizleri yapılmıştır. Bu amaçla kurum tarafından günümüze ulaşan tüm halk müziği notalarına ulaşıp, eserlerin makam analizleri kategorize edilmiştir. Yine aynı yöntem ile eserlerin usûlleri kullanım sıklıkları belirlenmiştir.. Oluşturulan veri seti ile hem nitel sonuçlar hem de nicel sonuçlara ulaşılmıştır. Nicel verilerin analizinde istatistiksel dağılımlar ve grafikler ile somutlaştırılmış bir özet oluşturulmuştur. Nicel verilerden elde edilen sonuçların dağılım özelliklerine göre ise istatistiksel değerlendirmeler yapılmıştır. **Anahtar Sözcükler:** Dârü'l-Elhân, Makam, Usûl

Abstract: In this study, makam and usûl analyzes of 678 folk music works compiled during the Dârü'l-Elhân period were made. For this purpose, all surviving folk music notes were accessed by the institution and the makam analyzes of the works were categorized. Again, with the same method, the usage frequencies of the works were determined. Both qualitative and quantitative results were obtained with the created data set. In the analysis of quantitative data, a concrete summary was created with statistical distributions and graphs. Statistical evaluations were made according to the distribution characteristics of the results obtained from quantitative data.

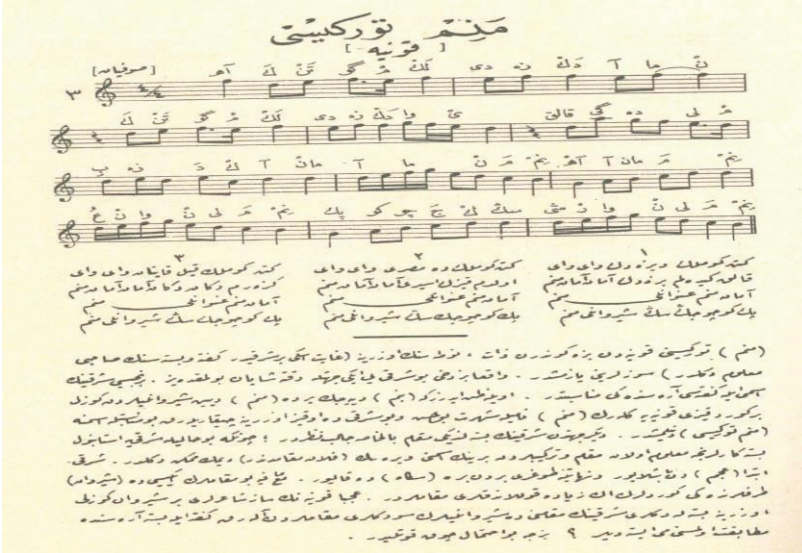
Keywords: Dârü'l-Elhân, Makam, Usûl

GİRİŞ

Dârü'l-Elhân ülkemizde müzik eğitimi ve çalışmalarının kurumsallaşması, örgün bir sisteme geçilmeye başlanması açısından çok önemli bir yere sahiptir. Günümüzdeki “Nağmeler Evi” anlamına gelen Dârü'l-Elhân 2. Meşrutiyet sonrası ilk resmi müzik okuludur (Akkaş, 2015). Müzik bölümü Şark (doğu) ve Garp (batı) bölümlerinden oluşmaktadır. Kurumda müzik eğitimiyle beraber olarak derlemeler, düzenlemeler ve bilimsel araştırmalar kurumca görev olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda ülke kültür ve müziğinin mirası olan Halk Müziği eserleri araştırma ve derleme çalışmaları ile Dârü'l-Elhân 'da notaya aktarılarak, arşivlenmeye başlanmıştır. Geçmişten günümüze derlenen eserlerinin günümüze ulaşmasında kurumunun büyük bir katkısı vardır.

Dârü'l Elhan yurdun çeşitli yörelerinde yaptığı derleme gezilerinden 1000 kadar türkü derlemiş ve bu türkülerini Anadolu Halk Şarkıları adı altında 15 defter hâlinde yayınlamıştır. (Feyzi, 2015)

Son yıllarda ise Dârü'l- Elhân arşivlenen notalar değerli bilimsel çalışmalar tekrar derleme, düzenleme ve modern notasyonlar ile dünya kültür, müzik ve bilim alanlarına sunulmuştur.

Şekil 1. Keten Gömlek Dize Denk (Feyzi & Turhan, 2021)

KETEN GÖMLEK DİZE DEK
(MENEM TÜRKÜSÜ)

Derlenen Yer: Konya
Kaynak: Belirsiz
Defter: 1/2-1
♩=105

Derleyen: Dârü'l Elhan
Notlayan: Belirsiz
İşleyenler: S.Turhan-A.Feyzi

(Saz.. Ah Ke ten göm..lek di ze dek a man

Ke ten göm..lek di ze dek vay Kalk gi de.. lim.. bi ze.. dek a man

a.. man.. me nem.. Ah a man me.. nem un.. van.. li me nem

Pek kü çü cük.. sün Şir van.. li me nem

1. Ah.. Keten gömlek dize dek aman
Keten gömlek dize dek vay
Kalk gidelim bize dek aman-aman menem
Ah aman menem unvanlı menem
Pek küçücüksün Şirvanlı menem

2. Ah.. Keten gömlek mısıri aman
Keten gömlek mısıri vay
Oldum kızın esiri aman-aman menem
Ah aman menem unvanlı menem
Pek küçücüksün Şirvanlı menem

3. Ah.. Keten gömlek kıl kaytan aman
Keten gömlek kıl kaytan vay
Gezerim dükkân-dükkân aman-aman menem
Ah aman menem unvanlı menem
Pek küçücüksün Şirvanlı menem

Şekil 2. Keten Gömlek Dize Denk (Feyzi & Turhan, 2021)

Derleme çalışmalarının tarihsel süreci incelendiğinde Dârü'l Elhan'dan önceki dönemlerde de önemli çalışmalar olduğu bilinmektedir. Cumhuriyet öncesi dönemde 1. Dünya savaşının her alanda gösterdiği olumsuz etkileri sanat alanındaki derleme çalışmalarını da etkilemiştir. Savaş sonrası dönemde Dârü'l Elhan'daki ilk derleme çalışmaları, okul müdürü Musa Süreyya Bey tarafından hazırlanıp 1 Şubat 1340 (4 Ekim 1921) tarihli Dârü'l Elhan mecmuasında yayınlanan ve Maarif Vekâleti aracılığıyla Anadolu'ya gönderilen bir anket¹¹ yoluyla yapılmaya çalışılmıştır. Dârü'l Elhan tarafından yapılan derleme gezileri sonucu yurdun çeşitli bölgelerinden yaklaşık 1000 kadar türkü de (notaya alınan ve plaklara kaydedilen) derlenmiş ve bu türkülerin bir kısmı konservatuvar tarafından notaya alınıp 15 defter hâlinde yayınlanmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışmada Dârü'l Elhan tarafından yapılan derleme çalışmaları sonucunda ulaşılan 678 türkünün makam ve usûl analizi yapılmıştır. Bu bağlamda Türk Müziği teorisi ve nazariyatına önemli bir bilimsel veri sağlanması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmada; alan yazın taraması kullanılarak kavramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmış, türküler makam ve usûl türleri açısından incelemeye alınmıştır. Bu aşama; müzikal analiz tekniği kullanılarak, niteliksel veri analizi, verilerin sayısal olmayan organizasyonunu içerir. Sahadan gelen verilerde, mülakatlarda, görüşmelerde yer alan örüntüleri, programları, biçimleri ve nitelikleri keşfetmekte, transkriptler, açık uçlu anketler, günlükler, vaka çalışmalarında kullanılır (Labuschagne, 2003)

Toplanan verinin analiz ve değerlendirme süreçlerinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Veri analiz sürecinde önceden belirlenen veriler analiz yöntemine ve araştırmanın içeriğine göre gruplanır, analiz edilir ve değerlendirilir. Nitel veri analizinde genellikle içerik analizi yapılmakta ve toplanan verinin düzenlenmesi, özetlenmesi ve yorumlanması analizin temel süreçleri arasında yer almaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2014).

Veri Analizi

Araştırmanın veri analizi bölümünde veri setine 678 türkü eklenmiştir. Usûl analizi aşamasında eserlerin her birinin usûlleri belirlenmiş, veri setinde minimum

1 maksimum 2 usûlü olan eserler diğer usûller kategorisinde işlenmiştir.

Makamsal analiz bölümünde 678 türkünün makamsal özellikleri genel bir bakış açısı ile belirlenmiştir. Makam analizinin en önemli noktası belirlenen makamların kesinlikle bir netlik ortaya koymamasıdır. Türk sanat müziğinde olduğu gibi Türk halk müziğinde makam seyir özellikleri net bir durum sergilememektedir. Bu sebepten türkülerde incelenen makamlar ve diziler müzikal olarak hangi makama daha yakın bir durum sergiliyorsa “etkili” terimi ile isimlendirilmiştir.

Veri analizi aşamasında usûl ve makam özellikleri belirlenen türküler istatistiksel olarak analiz edilmiş somut bir şekilde durumun netleştirilmesi için uygun tablo ve grafiklerle görselleştirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

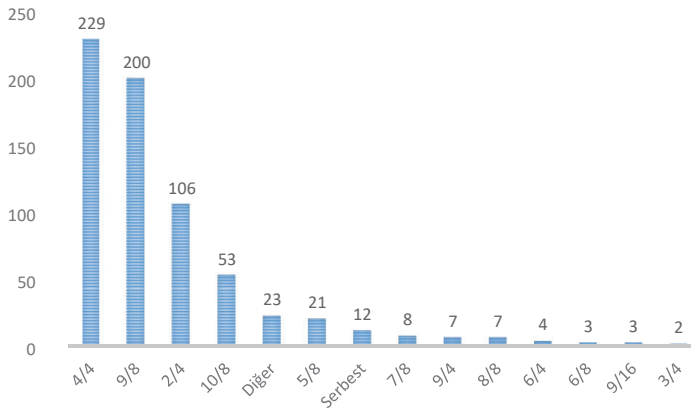
Bu bölümde çalışma kapsamında analiz edilen 678 türküye ait bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

Yapılan çalışma kapsamında 678 türkûye ait bulgular ve yorum aşağıda yer almaktadır.

Tablo1. Türkülerde Yer Alan Usûllerin Kullanım Sıklıkları

Usûller	Kullanım Sıklıkları	(%)
4/4	229	33,77
9/8	200	29,49
2/4	106	15,63
10/8	53	7,81
Diğer	23	3,39
5/8	21	3,09
Serbest	12	1,76
7/8	8	1,17
9/4	7	1,03
8/8	7	1,03
6/4	4	0,58
6/8	3	0,44
9/16	3	0,44
3/4	2	0,29
Toplam	678	% 100

Türkülerde yer alan usûllerin kullanım sıklıkları incelendiğinde 678 türkûnün 229'unda (%33,7) 4/4'lük usûlün kullanıldığı görülmektedir. Veri içerisinde 2. olarak en çok kullanılan usûlün 9/8 olduğu, sırasıyla 2/4 ve 10/8'lik usûllerin sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Kümülatif toplam olarak bakıldığında 4/4, 9/8, 2/4 ve 10/8'lik usûller repertuarda yer alan tüm eserlerin % 87'si gibi büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

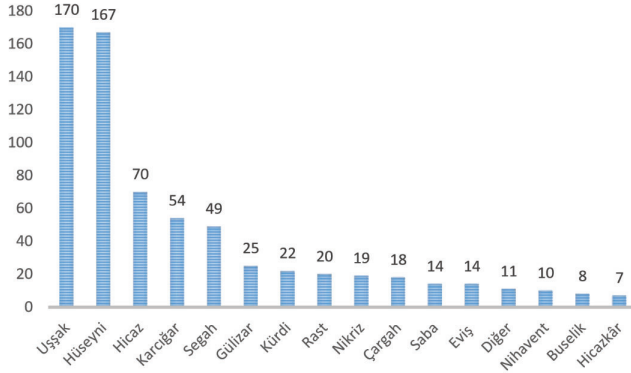
Şekil 3. Türkülerde Yer Alan Usûllerin Kullanım Sıklıkları

Şekil 3’de tablo 1’de yer alan verilerin grafik hali yer almaktadır. TRT ve Kültür Bakanlığı arşivlerindeki repertuarının tamamı incelendiğinde usûl kategorilerindeki bazı usûllerde kullanım sıklığı olarak farklılar olabileceği düşünülmektedir. Örnek vermek gerekirse veri setinde yer alan 9/4 usûl kullanımının toplanmada 7 olduğu görülürken aslında ülkemizin türkî repertuarında 9/4 usûlünde yüzlerce eser olduğu bilinmektedir. Bu sebepten araştırmada analiz edilen usûllerin Darü’l Elhan döneminde arşive kazandırılan 678 eser içerisinde değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Tablo 2. Türkülerde Yer Alan Makamların Kullanım Sıklıkları

MAKAMLAR (Etkili)	Kullanım Sıklıkları	(%)
Uşşak	170	25,07
Hüseynî	167	24,63
Hicaz	70	10,32
Karcığâr	54	7,96
Segah	49	7,22
Gülizar	25	3,68
Kürdi	22	3,24
Rast	20	2,94
Nikriz	19	2,80
Çargah	18	2,65
Saba	14	2,06
Eviç	14	2,06
Diğer	11	1,62
Nihavent	10	1,47
Buselik	8	1,17
Hicazkâr	7	1,03
Toplam	678	% 100

Tablo 2’de türkülerde yer alan makamların kullanım sıklıkları incelendiğinde 678 türkünün 170’inde (%25,07) uşşak makamının kullanıldığı görülmektedir. Veri seti içerisinde 2. olarak en çok kullanılan makamın hüseyinî olduğu, sırasıyla hicaz, karcığâr ve segâh makamlarının sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Kümülatif toplam olarak bakıldığında uşşak, hüseyinî, hicaz, karcığâr ve segâh makamları repertuarda yer alan tüm eserlerin % 76’sı gibi büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Şekil 4. Türkülerde Yer Alan Makamların Kullanım Sıklıkları

Şekil 4’de tablo 2’de yer alan verilerin grafik hali yer almaktadır. TRT ve Kültür Bakanlığı arşivlerindeki repertuarının tamamı incelendiğinde makam kategorilerindeki bazı makamların kullanım sıklığı olarak farklılar olabileceği düşünülmektedir. Örnek vermek gerekirse veri setinde yer alan kürdi makamının kullanımının toplamda 22 olduğu görülürken ülkemiz türkü repertuarında kürdi makamında sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Bu sebepten araştırmada analiz edilen usûllerin Darü’l Elhan döneminde arşive kazandırılan 678 eser içerisinde değerlendirilmesi uygun olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında analiz edilen veri seti ve veri analizinden elde edilen bilgiler sonucunda aşağıda yer alan sonuçlara ulaşılmıştır.

- Darü’l Elhan döneminde yapılan derleme çalışmalarının Türk Müziğinde notalı sisteme geçilmesinde öncü çalışmalardan olduğu ve alana büyük katkı sağladığı,
- Anadolu’nun her yöresinde yapılan çalışmalarla yeni kurulan bir ülke sürecinde aktif bir rol oynadıkları,
- Yapılan çalışmada birçok 14 usûl ve 17 farklı makamın eserlerde yer aldığı belirlenerek müziğimizin müzikal zenginlikler bakımından oldukça donanımlı olduğu,
- Elde edilen veriler ışığında türkülerimizde en çok kullanılan makamların tampere sistemin aksine kendi ülke kültürümüze ait hüseyini, uşşak ve karcıgar gibi diziler olduğu,

- Türkülerde yer alan usûl kullanımlarına bakıldığında ise 4 zamanlı, 9 zamanlı, 2 zamanlı ve 10 zamanlı usûllerin müziğimizde sıklıkla kullanıldığı sonuçlarına varılmıştır.

Elde edilen sonuçlar ışığında;

- Ülke müziğimize ait işitsel ve yazılı kaynakların daha geniş çaplı ve ayrıntılı bir şekilde işleme altına alınarak, bu kaynaklarda bulunan bilgi ve eserlerin müzikal anlamda analiz edilmesinin faydalı olabileceği,
- TRT veya Kültür Bakanlığı gibi kurumlarımızın Cumhuriyet öncesi ve sonrası arşivlerinde bulunan eserlerin inceleme altına alınıp, resmî prosedürler çerçevesinde kayıt altına alınmasının, kaybolma tehlikesiyle karşı birçok müzik eserinin belirlenip aktif icraya alınmasını önemli olduğu,
- Bilimsel anlamda ülke müziğimize ait eserlerin müzik teorisi ve nazariyat bakımında daha geniş veri setleri üzerinde analiz edilip alana daha fazla bilimsel eserin kazandırılması gerektiği ve ülkemizin resmi kurumları tarafında bu tür bilimsel çalışmaların desteklenmesinin büyük bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akkaş, S. (2015). İlköğretim müzik Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları, Sonçağ Yayıncılık, Ankara.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, Ç., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Akademi, Ankara.

Feyzi, A. (2015). *Darü'l Elhan'a Ait Anadolu Halk Şarkıları Defterlerinde Erzurum Türküleri*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 54, Erzurum.

Feyzi, A. & Turhan, S. (2021). *Darü'l Elhan Halk Müziği Külliyyatı*. MSA Matbaa: İstanbul.

Labuschagne, A. (2003). *Qualitative Research: Airy Fairy or Fundamental? The Qualitati Report*, 8(5).